УТВЕРЖДАЮ
Ректор БУ ЧР ДПО
«Чувашский республиканский
институт образования»
Минобразования Чувашии

…………………Ю.Н Исаев

«30» сентября 2022 г.

Государственная итоговая аттестация
по образовательным программам основного общего образования
в форме единого республиканского экзамена

Кодификатор
элементов содержания и требований к уровню подготовки обучающихся для проведения в 2023 году единого республиканского экзамена по чувашскому языку

Подготовлен кафедрой чувашского языка и литературы
БУ ЧР ДПО «Чувашский республиканский институт образования»
Минобразования Чувашии

Чăваш чĕлхипе тытмалли
республикăн пĕрлехи экзаменĕн
кодификаторĕ

Республикăн пĕрлехи экзаменĕн кодификаторĕ тĕрĕслевпе хаклав материалĕсен тытăмĕпе содержанине уçса паракан документ шутланать.

Чăваш шкулĕн 9-мĕш класне пĕтернĕ май чăваш чĕлхипе тытмалли экзамена ирттермелли йĕркене, экзамен материалне хатĕрлессипе çыхăннă ĕçсене Чăваш Республикин вĕренӳ тата çамрăксен политики министерстви кăтартса парать. Экзамен содержанийĕ министерство йышăннă документсенчи нормăпа килĕшсе тăрать.

Кодификатор икĕ пайран тăрать:

– 1-мĕш пай. «Чăваш чĕлхипе тытмалли республикăн пĕрлехи экзаменĕнче тĕрĕслекен пĕлӳ содержанийĕн элеменчĕсен йĕрки».

– 2-мĕш пай. «Тĕп вĕренĕвĕн вĕренӳ программисене алла илнĕ вĕренекенсен пĕлӳ пахалăхне тĕрĕслекен хăнăхусем».

Пĕтĕмĕшле аттестации картинче хаклама май çук хăнăхусемпе пĕлӳ содержанийĕн элеменчĕсене кодификатора кĕртмен.

I пай. Экзаменра тĕрĕслекен пĕлӳ содержанийĕн элеменчĕсен йĕрки

Ку пайра республикăн пĕрлехи экзаменĕнче тĕрĕслекен пĕлӳ содержанийĕн элеменчĕсене çырса панă.

Пай	Экзаменра тĕрĕслекен пĕлӳ содержанийĕн элеменчĕсем	
	Тĕп вĕренĕвĕн патшалăх стандарчĕн федераци компоненчĕ	**Тĕп вĕренĕвĕн Федерацин патшалăх веренӳ стандарчĕ**
1.	***Фонетика***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** сасăпа сас паллине уйăрма пултарни; сăмахăн сасă шутне палăртни; сăмаха сыпăксем çине тĕрĕс пайлани; сасăсене тишкерни; фонетика, морфема, морфологи, лексика, сăмах пулăвĕн тишкерĕвне туни.
1.1	Сасăсемпе сас паллисем	
1.2	Сăмахăн фонетика тишкерĕвĕ	
2.	***Лексика тата фразеологи***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** Сăмахăн лексика тишкерĕвне туни; нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахăн пĕлтерĕшĕсене
2.1	Сăмахăн лексика пĕлтерĕшĕ	
2.2	Синонимсем. Антонимсем Омонимсем	
2.3	Сăмах çаврăнăшĕсем	

2.4	Пулса кайни тата усӑ курни тӑрӑх ушкӑнланӑ сӑмахсем	палӑртни; сӑмахсен стиль уйрӑмлӑхне палӑртни; сӑмахсен синонимӗсене тата антонимӗсене палӑртни; фонетика, морфема, морфологи, сӑмах пулӑвӗн, лексика тишкерӗвне туни.
2.5	Лексика тишкерӗвӗ	
3.	***Морфемика тата сӑмах пулӑвӗ***	**Сӑмахӑн тӗрлӗ (фонетика, морфема, сӑмах пулӑвӗ, лексика, морфологи), сӑмах майлашӑвӗпе предложенин синтаксис, текстӑн тӗрлӗ енлӗ тишкерӗвне тума хӑнӑхтарни:** сӑмаха морфемӑсем ҫине пайлани; сӑмах тӑвакан, сӑмах улӑштаракан тата форма тӑвакан морфемӑсене уйӑрма пӗлни; сӑмах пулӑвӗн мелӗсене пӗлни; фонетика, морфема, морфологи, сӑмах пулӑвӗн, лексика тишкерӗвне туни.
3.1	Сӑмахӑн пӗлтерӗшлӗ пайӗсем (морфемӑсем)	
3.2	Сӑмахӑн морфема тишкерӗвӗ	
3.3	Сӑмах пулӑвӗн мелӗсем	
3.4	Сӑмаха пулӑвӗ енчен тишкерни	
4.	***Грамматика. Морфологи***	**Сӑмахӑн тӗрлӗ (фонетика, морфема, сӑмах пулӑвӗ, лексика, морфологи), сӑмах майлашӑвӗпе предложенин синтаксис, текстӑн тӗрлӗ енлӗ тишкерӗвне тума хӑнӑхтарни:** Хӑй пӗлтерӗшлӗ тата пулӑшу пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсен морфологи тишкерӗвӗ; хӑй пӗлтерешлӗ пуплев пайӗсен морфологи уйрӑмлӑхӗсене тата грамматика, синтаксис пӗлтерӗшне палӑртни; фонетика, морфема, морфологи, лексика, сӑмах пулӑвӗн тишкерӗвне туни. **Чӗлхене наука тӗлӗшӗнчен пӗлнине анлӑлатни тата системӑлани; чӗлхе единицисемпе шайӗсем пӗр-пӗринпе ҫыхӑннине ӑнланни; чӗлхе пӗлӗвӗн тӗп ӑнлавӗсене, единицисене тата чӗлхен грамматика категорийӗсене ӑша хывни:** хӑй тата пулӑшу пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсене пӗлтерӗшне тата грамматика паллисене кура уйӑрма пӗлни; япала, паллӑ, хисеп ячӗсене, местоименисенен, глаголсене, наречисене, евӗрлев сӑмахӗсене уйӑрма пӗлни; союзсене, татӑксене, хыҫ сӑмахсене уйӑрма пӗлни; междометисене паллама пӗлни.
4.1	Хӑй пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсем	
4.2	Пулӑшу пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсем	
4.3	Сӑмахсен морфологи тишкерӗвӗ	
5.	***Грамматика. Синтаксис***	**Сӑмахӑн тӗрлӗ (фонетика, морфема, сӑмах пулӑвӗ, лексика, морфологи), сӑмах майлашӑвӗпе предложенин синтаксис, текстӑн тӗрлӗ енлӗ тишкерӗвне тума хӑнӑхтарни:** синтаксисӑн тӗп единицисене пӗлни; предложенин синтаксис тишкерӗвне туни, хӑй пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсен синтаксисри вырӑнне палӑртни; предложенирен сӑмах майлашӑвӗсене уйӑрса кӑларма пултарни; сӑмах майлашӑвӗн тӗп тата пӑхӑнакан компонентӗсене уйӑрма пултарни; предложение тӗрлӗ енчен хаклама пултарни; предложенин тӗп тата кӗҫӗн членӗсене, пӗр йышши членсене, уйрӑм тӑран членсене, чӗнӳсене, кӳртӗм сӑмахсемпе предложенисене паллама пултарни; предложенин грамматика никӗсне палӑртни; хутлӑ предложенисене уйӑрма пӗлни.
5.1	Сӑмах майлашӑвӗ	
5.2	Предложени. Предложенин грамматика никӗсӗ. Подлежащипе сказуемӑй – предложенин тӗп членӗсем	
5.3	Предложенин кӗҫӗн членӗсем	
5.4	Икӗ тӗп членлӗ тата тӗп членсӑр предложенисем	
5.5	Анлӑ тата ансӑр предложенисем	
5.6	Тулли тата тулли мар предложенисем	
5.7	Кӑткӑсланнӑ хутсӑр предложенисем	
5.8	Хутлӑ предложенисем	
5.9	Тӳрӗ тата тӳрӗ мар пуплевлӗ предложенисем	
5.10	Хутсӑр предложенисен синтаксис тишкерӗвӗ	
5.11	Синтаксис тишкерӗвӗ (пӗтӗмлетни)	
5.12	Хутлӑ предложени тӗсне палӑртасси	
6.	***Орфографи***	**Литература чӗлхин тӗп (орфоэпи, лексика, грамматика, орфографи, пунктуаци) нормисене, пуплев этикечӗн нормисене пӗлни; вӗсемпе кулаҫура тата ҫырура усӑ курасси; пуплеве якатма тӑрӑшни; лексикӑн тата фразеологин стиль уйрӑмлӑхӗсемпе пӗлсе усӑ курни:** сӑмахра орфограммӑсене шыраса тупни тата тӗрӗс ҫырмалли правилӑсемпе пӗлсе усӑ курни; пулӑшу пӗлтерӗшлӗ пуплев пайӗсене ҫырма пӗлни; сӑмах пайӗсене пӗр йӗркерен тепӗр йӗркене тӗрӗс куҫарма пӗлни.
6.1	Орфограмма	
6.2	Сасӑсен ҫемҫӗлӗхӗпе хытӑлӑхне, кӗскелӗхӗпе вӑрӑмлӑхне ҫырура палӑртасси	
6.3	Мӑшӑр, хутлӑ, икӗ хут калакан сӑмахсене ҫырасси	
6.4	Тӗрлӗ пуплев пайӗсене ҫырасси	
6.5	Пайӑр ятсене ҫырасси	
6.6	Орфографи тишкерӗвӗ	

7.	***Пунктуаци***	**Литература чĕлхин тĕп (орфоэпи, лексика, грамматика, орфографи, пунктуаци) нормисене, пуплев этикечĕн нормисене пĕлни; вĕсемпе кулаçура тата çырура усă курасси; пуплеве якатма тăрăшни; лексикăн тата фразеологин стиль уйрăмлăхĕсемпе пĕлсе усă курни:** предложени вĕçĕнче чарăну палли лартас правилăсемпе çырура усă курни; хутсăр тата хутлă предложенисенче, диалогра тĕрĕс çырмалли правилăсемпе çырура усă курни, цитаталанă чух чарăну паллисене тĕрĕс лартасси.
7.1	Подлежащипе сказуемăй хушшине чарăну паллисем лартасси	
7.2	Кăткăсланнă хутсăр предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.3	Хутлă предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.4	Тÿрĕ тата тÿрĕ мар пуплевлĕ предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.5	Пунктуаци тишкерĕвĕ	
8.	***Пуплев***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** текста тишкерни тата текст уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни; текстăн темине, тĕп шухăшне, тĕп сăмахĕсене, микротемăсене палăртма пултарни; текста абзацсене пайлама пĕлни; текстăн стиль уйрăмлăхĕсене палăртма пĕлни; тĕрлĕ текст хайлама пултарни; текстри предложенисен çыхăнăвне ăнлантарма пултарни.
8.1	Текст. Текст тытăмĕ	
8.2	Текстри предложенисен çыхăнăвĕн мелĕсем	
8.3	Пуплевĕн стиль уйрăмлăхĕсем	
8.4	Чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшÿллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарма пĕлни	
8.5.	Текст тишкерĕвĕ	
8.6	Тĕрле стильпе текстсем çырасси	
9.	***Чĕлхе нормисем***	**Литература чĕлхин тĕп (орфоэпи, лексика, грамматика, орфографи, пунктуаци) нормисене, пуплев этикечĕн нормисене пĕлни; вĕсемпе кулаçура тата çырура усă курасси; пуплеве якатма тăрăшни; лексикăн тата фразеологин стиль уйрăмлăхĕсемпе пĕлсе усă курни:** хальхи чăваш литература чĕлхин орфоэпи правилисене пăхăнса калаçни; сăмахра пусăма тĕрĕс лартма пĕлни; синонимсене пĕлтерĕш тата стиль тĕлешĕнчен уйăрма пĕлни, вĕсемпе пуплевре пĕлсе усă курни; грамматика нормисене пăхăнни; текста тĕрлĕ нормăна пăхăнса йĕркелени.
9.1	Орфоэпи нормисем	
9.2	Лексика нормисем	
9.3	Грамматика (морфологи) нормисем	
9.4	Грамматика (синтаксис) нормисем	
10	***Тăван (чăваш) чĕлхен илемĕ***	**Тăван чĕлхен илемлĕх мелĕсемпе усă курни:** фонетикăн, лексикăн тата синтаксисăн илемлĕх мелĕсене (эпитет, метафора, гипербола, сăпатлантару, танлаштару, фразеологизм, синоним, антоним, омоним т.ыт.те) хак пама пĕлни; фразеологизмсемпе пуплевре пĕлсе усă курни; этикет формулисемпе, междометисемпе вырăнлă та пĕлсе усă курни.
10.1	Илемлĕх мелĕсене тишкересси	
11	***Тĕрлĕ жанрпа тата стильпе çырнă текстсене информаци енчен тишкерни***	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** тĕрлĕ текста (сăнлав, калав, ăслав) ăнланни тата ăнлантарса пани; текста тĕрлĕ енчен тишкерни; унăн содержанине сăмахпа е çырса уçса пани; текстăн шухăш пĕр пĕтĕмлĕхне, пуплев çыхăнулăхне тата шухăшсене йĕркипе уçса пынине хаклама пултарни.

II пай. «Тĕп вĕренĕвĕн вĕренÿ программисене алла илнĕ вĕренекенсен пĕлÿ пахалăхне тĕрĕслекен хăнăхусем».

Ку пайра республикăн пĕрлехи экзаменĕнче тĕрĕслекен хăнăхусене çырса панă.

Пай	Тĕп вĕренĕвĕн вĕренÿ программисене алла илнĕ вĕренекенсен пĕлÿ пахалăхне тĕрĕслекен хăнăхусем	
	Тĕп вĕренĕвĕн патшалăх стандарчĕн федераци компоненчĕ	**Тĕп вĕренĕвĕн Федерацин патшалăх веренÿ стандарчĕ**
1.	***Тĕрлĕ тишкерÿ***	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене**
1.1	Чĕлхе единицисене паллани, вĕсене тĕрлĕ енчен тишкерни	

1.2.	Харпăр хăй тĕллĕн вуланă текстăн темине, тĕп шухăшне ăнланни	**(вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** тĕллевне кура тĕрлĕ текст (ыйтăва тĕслĕхсемпе çирĕплетсе хуравлани; изложени, сочинени, аннотаци, план, заявлени) хайлама пултарни; çыру тата калаçу чĕлхин уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни.
1.3.	Тĕрлĕ стиле (илемлĕх стилĕ, публицистика стилĕ, наука стилĕ, ĕçлĕ стиль) уйăрма пĕлни	
2.	*Аудированипе вулав*	**Тĕрлĕ вĕренӳ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** чăвашла çырнă тĕрлĕ текста вулама хăнăхни; вуланă тата итленĕ текст проблеми çине автор мĕнлерех пăхнине ăнланни; вуланă тата итленĕ текстри информацие уçса пама, ăнлантарма пултарни; стильпе пуплев манерĕ енчен расна текстсен содержанине итлесе тата харпăр хăй тĕллĕн вуласа тĕрĕс те тулли ăнланни.
2.1	Текст çинчен тĕрлĕ информацие (тĕллевне, тĕп тата хушма теминре, курăнакан тата курăнман информацие) тĕрĕс ăнланни	
2.2	Тĕрлĕ стильпе тата жанрпа çырнă текстсене вулани	
2.3	Вулавăн тĕрлĕ тĕсне алла илни	
2.4	Тĕрлĕ çăлкуçран информаци шыраса тупма пĕлни	
2.5	Чĕлхе словарĕсемпе, справочниксемпе ирĕклĕ усă курни	**Сăмах пуянлăхне ӳстересси, шухăша тĕрĕс те ăнланмалла уçса пама йышлă лексикăпа тĕрлĕ грамматика хатĕрĕпе усă курни:** тĕрлĕ текст хатĕрленĕ чух словарьсемпе пĕлсе усă курни; информаци васкавлă шыранă чух тĕрлĕ словарьпе усă курма пултарни; сăмахăн лексика (тӳрĕ тата куçăмлă) пĕлтерĕшне, усă курас уйрăмлăхĕсене палăртас, пĕр пĕлтерĕшлĕ тата нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсене уйăрас, нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсене тата омонимсене пĕр-пĕринчен уйăрас тĕллевпе ăнлантару словарĕсемпе усă курма пултарни; чĕлхе нормисене пĕлес тĕллевпе орфографи тата орфоэпи словарĕсемпе усă курма пултарни; фразеологизмсен пĕлтерĕшĕсене палăртма фразеологи словарĕсемпе усă курма пĕлни; морфема тата сăмах пулăвĕн тишкерĕвне тăвас тĕллевпе этимологи словарĕсемпе усă курма пултарни; синонимсем, антонимсем тупас тĕллевпе словарьсемпе усă курма пултарни, сăмах пĕлтерĕшне пĕлме куçару словарĕсемпе усă курма пултарни.
3.	*Çыру*	**Тĕрлĕ вĕренӳ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** фонетикăна, лексикăна, сăмах тытăмĕпе пулăвне, морфологие тата синтаксиса вĕренсе тухнă пĕлӳпе усă курса тĕрĕс çырма пултарни; иĕр-пĕр стиле, жанра тивĕçтерекен текст туma пултарни; итленĕ тата вуланă текстсенче тапратнă проблема пирки сочинени авторĕ хăй шухăшне уçса пама пултарни; ку шухăша икĕ текстран илнĕ информаци çине тата хăй курни-илтни, пĕлни, вулани çине, пурнăç опычĕ çине таянса ĕнентерме пултарни. **Пултарулăха аталантарас ĕçре чĕлхе пысăк вырăн йышăннине ăнланса илни:** шухăшсене çыхăнуллă уçса пама пултарни; чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшӳллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарма пĕлни; чĕлхе грамматика тата лексика пуянлăхĕпе туллин усă курма пĕлни; чăваш чĕлхин орфографипе пунктуаци, грамматикăпа пуплев нормисене пăхăнни.
3.1	План, изложении çырни	
3.2	Пĕр-пĕр стиле, жанра тивĕçтерекен текст туни	
3.3	Итленĕ тата вуланă текстсенче тапратнă проблема пирки сочинени авторĕ хăй шухăшне уçса пани	
3.4	Шухăшсене çыхăнуллă уçса пани	
3.5	Чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшӳллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарни	
3.6.	Чĕлхе грамматика тата лексика пуянлăхĕпе туллин усă курни	
3.7	Чăваш чĕлхин орфографипе пунктуаци, грамматикăпа пуплев нормисене пăхăнни	